

Kriisinkestävä koulu

Marja-Kristiina Lerkkanen

Meitä edelleen kiusaavan pandemian alettua suomalainen yhteiskunta pysähtyi tai joutui muuttamaan käytäntöjään monella toiminta-alueella. Yksi koko yhteiskuntaa heijasteleva toiminta-alue oli koululaitos eri tasoillaan. Marja-Kristiina Lerkkanen tarkastelee artikkelissaan tuoreisiin tutkimustuloksiin perustuen opettajien työn ja työtilanteen muuttumista ja sen heijastumista niin oppilaisiin kuin koko koulun toimintaan. Esiin nousevat koulujen ja kotien resurssit selvitä muuttuneessa tilanteessa sekä täysin uudesta tilanteesta saatavat opit tulevaisuutta ajatellen.

Kun COVID-19-pandemiasta johtuva kriisi Suomessa alkoi, otettiin maaliskuussa 2020 käyttöön poikkeusoloihin laadittu valmiuslaki, jonka seurauksena muun muassa koulut siirtyivät pääosin etäopetukseen. Koska kriisillä tarkoitetaan häiriötilaa, joka vaatii välittömiä tehostettuja toimia, pandemia haastoi koulutuksen järjestäjät, rehtorit ja opettajat etsimään nopeasti uusia ratkaisuja opetuksen järjestämiseksi. Syksyllä 2020 Suomessa palattiin jälleen lähiopetukseen, mutta edelleen erityisesti lukiolaiset olivat suuren osan lukuvuodesta etäopetuksessa ja muiden kouluasteiden oppilaat saattoivat olla toistuvasti kotona karanteenissa johtuen kouluissa tai harrastuksissa esiin tulleista altistumisista. Lisäksi korkeakouluopiskelijat olivat koko lukuvuoden lähes kokonaan etäopetuksessa ja ovat suurelta osin edelleen. Paluu entiseen ei näytä tapahtuvan ihan lähitulevaisuudessa. Tästä syystä on tärkeää tarkastella, mitä vaikutuksia etäopetuksella on ollut, jotta etäopetusta ja monimuoto-opetusta voidaan kehittää hyvinvoinnin, koulutukseen kiinnittymisen ja oppimisen näkökulmista. Se tiedetään, että koulutus on kuitenkin keskeinen suojaava tekijä hyvinvoiville ja selviytymiskykyisille yksilöille ja koko yhteiskunnalle.

Koulusektorilla eriarvoisuutta, pahoinvointia ja oppimisvajetta lisäävät monet tekijät, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Esimerkiksi opettajan hyvinvointi heijastuu oppilaiden motivaatioon ja tätä kautta oppimistuloksiin (Pakarinen ym., 2010). Opettajien, rehtoreiden ja oppilaiden stressiä tarkastelevassa pitkittäistutkimuksemme (Lerkkanen ym., 2020) kuormittuneisuutta oli havaittavissa jo ennen korona-aikaa. Opettajista kolmannes koki työssään stressiä, jonka aiheutti liian suuri työmäärä, tukea tarvitsevien oppilaiden ohjaaminen ilman riittävää tukea, töiden kasautuminen ja opetustehtävien ulkopuoliset tehtävät. Lisäksi opettajan heikommat pystyvyyssuoraukset olivat yhteydessä koettuun kuormittuneisuuteen. Mitä vähemmän opettajat kokivat stressiä ja uupumusta, sitä enemmän opettajat osoittivat oppilaille välittämistä ja arvostusta. Opettajan kokema stressi oli yhteydessä myös luokkahuonevuorovaikutuksen laatuun: mitä enemmän opettaja koki stressiä, sitä heikompa oli toiminnan organisointi, emotionaalinen tuki oppilaille ja opetuksen laatu luokassa. Stressin kasaantuessa opettajan kyynistyminen ja ammatillisen itsetunnon laskeminen heikensivät luokkahuonevuorovaikutuksen laatua. Työintoon taas olivat yhteydessä koulun hyvät taloudelliset

ja inhimilliset resurssit, yhteisöllinen ilmapiiri ja esihenkilön tuki.

Työstressillä tarkoitetaan työn vaatimusten aiheuttamaa kuormittavaa tilannetta, jossa työntekijän voimavarat ovat riittämättömät (Feldt, Kinnunen & Mauno, 2017). Pitkittynyt stressi on yksilölle monin tavoin haitallista. Se lisää riskiä työuupumukseen ja masennukseen sekä opettajien kohdalla todennäköisyyttä vaihtaa opetus-alalta toiseen työhön (Klassen & Chiu, 2011). Uupumusasteinen väsymys liittyy usein työn liiallisiin vaatimuksiin ja kuormittavuuteen, kun taas kyynistyminen ja ammatillisen itsetunnon heikentyminen voivat liittyä myös vaikutusmahdollisuuksien ja työyhteisön tuen puutteeseen (Mäkikangas, Leiter, Kinnunen, & Feldt, 2020).

Korona-pandemian aikana yksilölliset erot opettajien ja rehtoreiden työn kuormittavuudessa, työhyvinvoinnissa ja työhön sitoutumisessa ovat korostuneet entisestään. Pöysän, Pakarisen ja Lerkkasen (2021) tutkimuksessa osa opettajista koki työn entistä kuormittavampana ja heidän alanvaihtosuunnitelmansa kasvoivat, osalla stressi kyllä kasvoi, mutta samalla työntökin nousi uudella tavalla, kun taas osalla pandemia ei ole juurikaan vaikuttanut työhyvinvointiin tai työhön sitoutumiseen. Opettajat kokivat kuitenkin huolta etäopetuksen laadusta ja oppilaiden oppimisvajeesta sekä digitaalisten välineiden opetuskäytöstä vaikkakin samalla digiosaaminen opettajilla myös kehittyi (Lerkkänen, 2021). Rehtoreiden kohdalla työmäärän voimakas kasvu, nopeat ennakoimattomat muutokset ja ylemmältä taholta tulleet epäselvät ohjeistukset ovat johtaneet työajan riittämättömyyteen, joka on edelleen lisännyt kuormituksen kokemusta ja työstä palautumisen ongelmia (Elomaa ym., 2021). Kaiken kaikkiaan koulujen henkilökunnalta vaadittiin aivan uudenlaista osaamista ja työn uudelleen organisoitua.

Nyt tiedetään, että koulujen resurssit ovat jakautuneet epätasaisesti etäopetuksessa vaadit-

tävien nettiyhteyksien, laitteiden ja tilojen saatavuudessa sekä opettajien etäopetuksen laadun- suhteen (Vuorio ym., 2021). Lisäksi perheiden erilaiset tilanteet ja huoltajien omat resurssit ja taidot lastensa tukemiseen etäopetuksen aikana ovat korostuneet, erityisesti niissä perheissä, joissa lapsella on ollut haasteita oppimisessa (Sorkkila & Aunola, 2021). Valitettavasti oppimis- ja hyvinvointivajeilla on ollut taipumus kasaantua pandemian aikana jo alun perin haavoittuvassa asemassa oleville lapsille ja nuorille (OECD, 2021). Huolimatta etäopetuksen ilmeisistä kielteisistä vaikutuksista oppimistuloksiin ja hyvinvointiin, pieni osa oppilaista on myös selvinnyt hyvin ja kokenut hyötyvänsä etäope- tuksesta (Lerkkänen, 2021). Tämä haastaa kou- luja pohtimaan, miten myös pandemian jälkeen huomioidaan oppilaiden yksilölliset opiskeluun liittyvät tarpeet, jotta koulun- käynti ja opiskelu olisi miele- käästä.

Koulu tarvitsee resilienssiä pandemiasta toipumiseen ja valmistautuessa tulevaisuuden haasteisiin. Resilienssillä tar- koitetaan kriisistä selviytymistä ja palautumista ennalleen. Masten ja Motti-Stefanidi (2020) määrittelevät resilienssin yhteiskunnan eri järjestelmien kyvyksi kestää ja toipua merkittävistä haasteista, jotka uhkaavat sen vakautta, elinkelpoisuutta tai kehitystä. Koulujärjestelmän kohdalla tämä tar- koittaa oppimis- ja sopeutumiskykyä sekä kykyä organisoida toimintaa uudella tavalla. Koulujär- jestelmän tulisi taata oppimismahdollisuuksien tasapuolinen saatavuus kaikkialla Suomessa asuinpaikasta riippumatta. Opetushenkilöstöllä tulisi olla kykyä toimia proaktiivisesti ja jous- tavasti ja vastata oppilaiden koulutuksellisiin, sosiaalisiin ja psykologisiin tarpeisiin myös tule- vissa kriiseissä. Esimerkiksi etäopiskelun onnis- tuminen riippuu paitsi kotien ja koulujen tek- nologisista resursseista myös koulujärjestelmän joustavuudesta. Tästä syystä koulua koskevan lainsäädännön, poliittisen ohjauksen ja resurs- sien jaon tulisi tukea resilienssiä.

Strategisen tutkimuksen rahoittamassa Pandemioiden yhteiskunnallisina haasteina (PANDEMICS) -ohjelmassa pyritään vastaamaan pandemioista aiheutuviin kriiseihin ja niiden yhteiskunnallisiin vaikutuksiin. Ohjelman Resilientti koulu ja koulu (EduRESCUE) -konsortio lähestyy pandemiasta toipumista bioekologisen systeemiteorian pohjalta (Bronfenbrenner & Morris, 2006), yksilöiden, oppijayhteisöjen, opettajien ja rehtorien koulutuksen, koulua koskevan lainsäädännön sekä poliittisen ohjauksen välisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Lisäksi COVID-19-pandemian eri vaiheissa tapahtuvia muutoksia tarkastellaan ajan suhteen. EduRESCUE-konsortion tavoitteena on (1) tukea yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumista sekä yksilöllisten kokemusten ja tarpeiden huomioimista koulutuspoliittisessa päätöksenteossa ja opetuksen järjestämisessä; (2) edistää lasten, nuorten, opettajien, rehtoreiden ja huoltajien hyvinvointia ja resilienssiä; (3) tunnistaa oppimisvaje ja rakentaa välineitä, joilla kurotaan oppimisvajetta ja vähennetään riskejä opintojen viivästymiseen ja koulutuksen keskeyttämiseen; (4) edistää opettajien ja rehtoreiden sekä opettajaksi opiskelevien ja opettajankouluttajien kompetenssia toimia ja selviytyä poikkeustilanteissa; ja (5) rakentaa sidosryhmäyhteistyönä pandemiasta toipumisen tiekartra.

Pandemian aiheuttamalle häiriötilanteelle ei ole lyhyen aikavälin näköpiirissä loppua. Sen takia tarvitsemme edelleen tehostettuja toimia ja eri toimien vaikuttavuuden arviointia. EduRESCUE-hankkeen avulla pyrimme löytämään tutkimusperusteisia ratkaisuja esiin tulleisiin ongelmiin ja lisäämään koulumaailman resilienssiä kohtaamaan uusia kompleksisoituvan yhteiskunnan haasteita. ■

Artikkeli perustuu Edistyksen Päivillä 21.10.2021 pidettyyn esitelmään.

EduRESCUE-hanketta (nro. 345196) rahoittaa Strategisen tutkimuksen neuvosto (STN), joka toimii Suomen Akatemian yhteydessä.

Lähteet

- BRONFENBRENNER, U., & MORRIS, P. A. (2006). The Bioecological Model of Human Development. Teoksessa R. M. Lerner & W. Damon (toim.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development* (s. 793–828). New York: John Wiley & Sons Inc.
- ELOMAA, M., ESKELÄ-HAAPANEN, S., PAKARINEN, E., HALTTUNEN, L., & LERKKANEN, M.-K. (2021). Work-related stress of elementary school principals in Finland: Coping strategies and support. *Educational Management Administration and Leadership*. DOI: 10.1177/17411432211010317
- FELDT, T., KINNUNEN, U., & MAUNO, S. (2017). Työstressin teoreettisia malleja. Kolme klassikkoo ja yksi tulokas. Teoksessa A. Mäkilangas, S. Mauno & T. Feldt (toim.) *Tykkää työstä. Työhyvinvoinnin psykologiset perusteet* (s. 39–71). Juva: PS-Kustannus.
- KLASSEN, R. M., & CHIU, M. M. (2011). The occupational commitment and intention to quit of practicing and pre-service teachers: Influence of self-efficacy, job stress, and teaching context. *Contemporary Educational Psychology*, 36(2), 114–129.
- LERKKANEN, M.-K. (2021). Rehtorit joutuivat lujille korona-aikana – Etäopetus luotiin tyhjästä muutamassa päivässä, mutta se oli vasta alkua. *MustRead Akatemia* 5.10.2021. <https://bit.ly/2Z7SVpD>
- LERKKANEN, M.-K., PAKARINEN, E., MESSALA, M., PENTTINEN, V., AULÉN, A.-M., & JÖGI, A.-L. (2020). Opettajien työhyvinvointi ja sen yhteys pedagogisen työn laatuun. *Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja* 358. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, psykologian laitos.
- MASTEN, A. S., & MOTTI-STEFANIDI, F. (2020). Multi-system resilience for children and youth in disaster: Reflections in the context of COVID-19. *Adversity and resilience science*, 1(2), 95–106.
- MÄKIKANGAS, A., LEITER, M., KINNUNEN, U., & FELDT, T. (2020). Profiling development of burnout over eight years: Relation with job demands and resources. *European Journal of Work and Organizational Psychology*. DOI: 10.1080/1359432X.2020.1790651
- OECD (2021), *The State of School Education: One Year*

- into the COVID Pandemic, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/201dde84-en>.
- PAKARINEN, E., KIURU, N., LERKKANEN, M.-K., POIKKEUS, A.-M., SIEKKINEN, M., & NURMI, J.-E. (2010). Classroom organization and teacher stress predict learning motivation in kindergarten children. *European Journal of Psychology of Education*, 25(3), 281–300.
- PÖYSÄ, S., PAKARINEN, E., & LERKKANEN, M.-K. (2021). Patterns of teachers' occupational well-being during the Covid-19 pandemic: Relations to experiences of exhaustion and recovery, and interactional styles of teaching. *Frontiers in Education*, 6(699785).
- SORKKILA, M., & AUNOLA, K. (2021). Resilience and parental burnout among Finnish parents during the COVID-19-pandemic: Variable and person-oriented approaches. *The Family Journal*. DOI: 10.1177/10664807211027307
- VUORIO, J., RANTA, M., KOSKINEN, K., NEVALAINEN-SUMKIN, T., HELMINEN, J., & MIETTUNEN, A. (2021). Etäopetuksen tilannekuva koronapandemiassa vuonna 2020. Raportit ja selvitykset 2021:4. Helsinki: Opetushallitus.